

Jaïr Stranders

‘Empathie is het allerbelangrijkste dat een mens kan leren’

Frascati, de Amsterdamse Stadschouwburg, Bellevue, Carré. Zeker vijf keer per week was Jaïr Stranders in het theater te vinden. Meestal kijkend naar voorstellingen van vrienden en collega's. Daarna ging hij nog het café in om na te praten. Die tijd is voor goed voorbij. Maar niet door corona, haast hij zich te zeggen. Wat echt voor een radicale verandering in zijn leven heeft gezorgd is de geboorte van zijn dochtertje. “Behalve dat ik veel tijd met mijn gezin wil doorbrengen, trek ik die late avonden ook niet meer.”

Ik vraag hem hoe het coronavirus dan wel impact op zijn leven heeft. Voorstellingen zijn binnen no-time uitverkocht, vertelt de theatermaker en filosoof. Niet alleen vanwege de grote belangstelling, maar omdat er maar dertig personen toegelaten mogen worden. “Heb je dat bericht in de beginperiode van corona op Facebook gezien? Een fotootje van een bomvol vliegtuig met mensen met mondkapjes en daarnaast een leeg Carré, waar maar dertig mensen in mochten. Terwijl theaters in alles rekening houden met de anderhalve meter. Je merkt – en dat gebeurt vaker in Nederland – dat de waarde van kunst voor de samenleving niet wordt gezien. In Duitsland heeft Merkel de kunstenaars letterlijk toegesproken. Daar is heel veel steun voor de podiumkunsten die het nu superzwaar hebben. In Nederland wordt daar te weinig rekening mee gehouden.”

De trainingen die hij geeft zijn voor de komende maanden afgezegd, maar er is nog een financiële basis. “Bij Theater Na de Dam hebben we in deze crisis alternatieve vormen van theater gevonden en als team ontvangen we gelukkig subsidie.”

Het idee om op 4 mei voorstellingen te maken kwam uit de koker van zijn toenmalige docent Loek Zonneveld aan de Amsterdamse Hogeschool van de Kunsten, waar Jaïr in 2002 afstudeerde.

Bij Theater Na de Dam is de Tweede Wereldoorlog het enige historische kader voor het herdenken. Als het aan Jaïr Stranders ligt, blijft dit zo. ‘We willen niet in de valkuil trappen dat we de herdenking verbreden. Laat je dit los, dan verlies je het overzicht en ligt polarisatie op de loer.’

tekst

Hester Stein

foto

Carla van Thijn

school van de Kunsten, waar Jaïr in 2002 afstudeerde. “Loek kon ongelooflijk goed vertellen over de geschiedenis van de 20e eeuw die veel invloed heeft gehad op de theatergeschiedenis. Voor mijn afstuderen had ik een voorstelling gemaakt over de holocaust. Hij wees mij erop dat er in de jaren zestig een traditie was geweest om op 4 mei stukken voor te lezen in de Schouwburg. Dat hebben Bo Tarenskeen en ik vervolgens in 2010 uitgebouwd tot Theater Na de Dam.”

Was herdenken altijd al een belangrijk onderwerp voor jou?

“Ik werd eens geïnterviewd door het NRC over Theater Na de Dam. De journalist vroeg of mijn Joodse achtergrond een rol speelde. Ik wilde die vraag ontwijken, want ik had geen zin in de reactie: ‘Oh, daarom vind je het belangrijk, omdat je joods bent.’

Zijn drie joodse grootouders hebben de oorlog overleefd: één grootmoeder vanwege een gemengd huwelijk, de twee andere grootouders door te vluchten naar Zwitserland. Daar werd zijn vader geboren. “Ze leden allemaal onder het verlies van zoveel familieleden die waren vermoord. Mijn vaders familie kon denk ik moeilijk met het trauma omgaan. Over gevoelens werd niet makkelijk gesproken. De familie van mijn moeder was ook getekend door de oorlog, maar daar was het minder aanwezig.”

‘Mijn islamitische collega vroeg aan de klas wie de hedendaagse Hitlers zijn. Nou, dat waren George Bush en Ariël Sharon, vonden de leerlingen.’

Zijn ouders groeiden op in een omgeving waar scholing, muziek en culturele vorming belangrijk waren. De joodse tradities speelden bij de grootouders geen grote rol. “Wat je voor de oorlog wel vaker zag gebeuren: mensen gingen mee in de christelijke traditie. Maar we vierden bij mijn vaders ouders wel sjabbat.” Zijn ouders trokken toen ze volwassen werden meer naar het Jodendom toe en zij maakten zelfs alija toen hij vijf jaar oud was. “Om het joodse leven te leven, met het accent op cultuur en traditie.” Het duurde vier jaar, waarna zij terugkeerden naar Nederland. “Pas toen leerden we het liberaal Jodendom kennen en werd het een bewust joods leven, inclusief joodse les, lidmaatschap van een jongerenorganisatie en elke sjabbes naar sjoel.”

“Terugkomend op de vraag van die journalist: het feit dat ik die achtergrond heb, speelt dus wel degelijk een rol. Ik voel een soort opdracht, een plicht ten opzichte van het oorlogsverleden van mijn familie, om dit thema niet links te laten liggen. Inmiddels ben ik hier zoveel jaar mee bezig dat het kennelijk mijn manier is om iets met dat oorlogsverleden en al die trauma's te doen.”

Kun je verklaren waarom Theater Na de Dam zo groot is geworden?

“Theater Na de Dam heeft een lange aanloopgeschiedenis, die begon na 9/11 2001. Het idee in de jaren negentig over een harmonische multiculturele samenleving was geknapt. Het conflict in Israël laaide weer op: er waren aanslagen. Ondertussen was in Nederland het herdenken van de Tweede Wereldoorlog ingewikkeld geworden. Er waren groepen in de samenleving die zich niet meer in de herdenking herkenden, van mensen met een Indische achtergrond, joodse mensen tot mensen met een migratie-achtergrond. Er werden steeds meer groepen geïncludeerd en er was daardoor steeds minder aandacht voor het specifieke karakter ervan. Het verbreden van de herdenking speelde al langer, maar werd nu veel zichtbaarder.”

Hij vertelt hoe hij in 2002 zijn afstudeervoorstelling over de Tweede Wereldoorlog speelde terwijl buiten een Pro-Palestijns protest werd gehouden waarbij mensen riepen: ‘ Hamas, Hamas, alle joden het gas.’ “Mensen stonden tegenover elkaar. In 2004 werd Van Gogh vermoord. In 2006 voetballen Marokkaanse jongens in Amsterdam Nieuw-West met de kransen die tijdens de Nationale Dodenherdenking waren neergelegd.” Dat was het signaal voor de gemeente Amsterdam om in te grijpen. “Er werd besloten om Marokkaanse en andere jongeren bij te spijkeren over de Tweede Wereldoorlog en het Israël-Palestina conflict. Ik meldde mij aan en zo stond ik samen met een docent met een islamitische achtergrond voor de klas.”

Op de avond van de Nationale Dodenherdenking op 4 mei vindt Theater Na de Dam plaats. In verschillende theaters worden tegelijkertijd meer dan 120 theatervoorstellingen opgevoerd over de Tweede Wereldoorlog. Jongeren dragen ook hun steentje bij gedurende speciale jongerenprojecten in de aanloop naar Theater Na de Dam. Voor deze projecten ontmoeten zij ouderen uit dezelfde stad, waarbij ze zich bezinnen op de oorlog en het nu. Dat ging ook door tijdens de corona: er kwamen brieven, luistervoorstellingen en podcasts om de verhalen verder te delen.

‘Als je voor jongeren alleen hun belevingswereld als uitgangspunt neemt, mis je een belangrijke les: heb empathie met de ander.’

Het contact met de leerlingen leidde bij hem tot een opvallend inzicht: herdenken wordt een probleem als je het koppelt aan andere conflicten en oorlogen. “Mijn islamitische collega vroeg aan de klas wie de hedendaagse Hitlers zijn. Nou, dat waren George Bush en Ariël Sharon, vonden de leerlingen. De collega was het daarmee eens. Toen zag ik hoe snel het bespreken van de Tweede Wereldoorlog bij een verkeerde benadering zijn doel voorbij kan schieten.”

“Vanuit huis uit wist ik hoe je tot de geschiedenis te verhouden. Je leert ervan, de verhalen uit de geschiedenis vertellen je over het nu. Maar jongeren zeiden dat herdenken niets voorstelde. Toen besepte ik hoe belangrijk historische kaders zijn. Zonder kaders wordt de herdenking een soort vat waar iedereen iets in kan gooien waardoor er zelfs tegenstrijdigheden kunnen ontstaan. Er waren mensen die vonden dat ook daders herdacht moeten worden. Dan creëer je in een enorm probleem. Als je dat doet, polariseert herdenken eerder dan dat het verbindt.”

Hoe kun je dan op een goede manier herdenken?

“Wij bij Theater Na de Dam noemen dat het kaatsen tegen de muur van de geschiedenis. Je staat in het nu. Door te herdenken – een verhaal te lezen, een voorstelling te bekijken of aan een gebeurtenis uit die tijd te denken – ga je naar het toen. Omdat je ervoor kiest om naar dat verhaal te luisteren, keert de waarde en betekenis van dat verhaal terug naar het nu.”

Maar dan kan de Tweede Wereldoorlog nog steeds ver weg staan bij de wereld van jongeren.

“In het onderwijs wordt vaak gedacht dat je jongeren alleen maar kunt aangespreken door hun belevingswereld als uitgangspunt te nemen. Maar als je daarin te ver gaat mis je een belangrijke les: heb empathie met de ander. Empathie is het allerbelangrijkste dat een mens in zijn leven kan leren. Ik denk dat de samenleving snel verslechtert als je je niet in een ander kunt verplaatsen. Je zult mensen hierin moeten blijven uitdagen. Als een oudere van negentig jaar in de klas vertelt over de oorlog dan hoor je niemand meer zeggen: ik geloof het niet. Dan is er empathie. In de voorbereiding voor voorstellingen voor de 4 mei herdenking laten we ook jongeren gesprekken houden met ouderen. Daardoor kunnen ze zich verplaatsen in de ander, in die tijd.”

“Het levert voor die jongeren een historisch besef op. En daarmee ook een verdiept moreel besef over waarom we in deze tijden in opstand moeten komen tegen onrecht, discriminatie, en machtsmisbruik. Dus door het in eerste instantie juist niet te verbinden met het nu, krijgt herdenken betekenis.”

Is het lastig om in al die theaterprogramma's vast te houden aan de Tweede Wereldoorlog?

"Bij onze theatermakers blijven we benadrukken dat de voorstellingen moeten gaan over de bezetting, de geallieerden, het verzet, de sjoa. We willen niet in de valkuil trappen dat we de herdenking verbreden. Nee, we gaan het dus niet over bootvluchtelingen hebben, hedendaagse autoritaire machthebbers, postkolonialisme of het verzwegen slavernijverleden. We blijven bij de periode van Tweede Wereldoorlog. Het is heel verleidelijk om te denken: hun belevingswereld is nu de oorlog tegen terrorisme en Syrië, dus laten we een voorstelling maken over Syrië. Door toe te geven aan die verleiding kom je met z'n allen in een wespennest terecht, waarbij je totaal het overzicht kwijtraakt en de polarisatie op de loer ligt."

Ziet iedereen dit als een valkuil?

"We hebben jarenlang tegen het Nationaal Comité gezegd: focus je op de Tweede Wereldoorlog. En dat is gelukt. Je hoort niet meer dat het over alle oorlogen moet gaan. Toch kom ik nog steeds mensen tegen die zeggen van 'het is al zo lang geleden, waarom..' of 'er zijn al zoveel nieuwe oorlogen geweest.' Maar dan zeg ik: 'Tien jaar geleden waren we vooral bezig met vertellen dat 4 mei over de Tweede Wereldoorlog moest gaan. Nu moeten we vooral vertellen dat we deze oorlog herdenken, omdat wij als samenleving zo kunnen nadenken over onszelf, hoe we er nu voor staan en hoe we samen willen leven.'"

"Binnen de gemeenschappen met een koloniaal verleden merk je dat sterk het gevoel leeft van: 'Geen 4 mei voor mij'. Men zegt dan: er is wel alle ruimte voor die holocaust, maar niet voor onze ellende. En dat vind ik een heel terecht punt. Ik vind dat we dat koloniale en slavernijverleden ook moeten herdenken, maar het is geen kwestie van 'of-of'. Het is 'en-en.' Op 1 juli moeten we bij een nationaal monument staan om ook die zwarte bladzijde uit onze geschiedenis te herdenken."

Dus iedereen z'n eigen herdenking?

"Je versterkt elkaar als je als zwarte gemeenschap zegt: 1 juli is belangrijk voor mij, maar 4 mei ook. En dat je als joodse gemeenschap zegt: 4 mei is belangrijk, maar 1 juli ook."

Je hebt in 2018 ook op de 'Alternatieve' Kristallnachtherdenking gesproken over herdenken. Waarom koos je daarvoor?

"Ik wilde dat moment aangrijpen om uit te leggen hoe ik herdenken zie en waarom die alternatieve herdenking een misverstand is. Ik hoor over die herdenking vaak: deze herdenking gaat toch ook over hoe erg het is om als minderheid onderdrukt te worden? Maar de keuze voor sprekers en participerende organisaties is daar problematisch. Deze zijn namelijk vooral bekend als grote criticasters van Israëls omgang met de Palestijnen. Dit

'Men zegt: er is wel alle ruimte voor die holocaust, maar niet voor onze ellende. En dat vind ik een heel terecht punt.'

Jaïr Stranders (1978) heeft in 2002 de opleiding Theaterdocent aan de AHK afgerond en behaalde in 2009 zijn Master Wijsbegeerte aan de UvA. Als theater- en filosofiedocent geeft hij les aan verschillende hogescholen voor de kunsten, aan jeugdtheaterscholen en aan volwassenen. Daarnaast is hij sinds 2010 mede-initiatiefnemer en artistiek leider van de 4 mei manifestatie Theater Na de Dam. In heel Nederland zijn verschillende gezelschappen van jonge en oudere theatermakers en theaters betrokken bij dit initiatief in het kader van 4 mei. Hij is bestuurslid van de Amsterdamse Kunstraad en voorzitter Comité Herdenking Februaristaking 1941. Jaïr heeft een dochter en is getrouwd met Sam Ghilane en lid van LJG Amsterdam.

haalde ik aan in mijn toespraak en achteraf hoorde ik dat nogal wat mensen daar boos over waren."

Hoe reageer je op mensen die vraagtekens zetten bij het herdenken van de Tweede Wereldoorlog omdat er nu ook veel ellende is?

"Ja, zeg ik dan, daarom moeten we het juist over die periode hebben. Want het is misschien niet het allerergste wat er is gebeurd - hoewel ik daar zelf anders over denk -, maar het helpt je te verhouden tot het nu door dat duidelijke kader. Daardoor krijgt het herdenken vanzelf betekenis voor deze tijd. De Tweede Wereldoorlog gaat niet alléén over oorlog of dood, het gaat ook over dictatuur, over humanistische waarden, over bescherming van minderheden. Daar moet iedereen zich toe kunnen verhouden. Ook mensen die het niet vanuit huis hebben meegekregen."

De generatie die de oorlog bewust heeft meegemaakt wordt wel steeds kleiner..

"Ja, en hoe gaan we dan herdenken? Die vraag houdt mij bezig. Onze ouders die toen jonge kinderen waren, kunnen nog steeds hun verhaal vertellen. Maar het zal anders zijn. Over tien, twintig jaar zal het accent waarschijnlijk nog meer op reflectie liggen en veel minder op het herdenken van de doden."

Bepaalt de Tweede Wereldoorlog het gezicht van het Jodendom?

"Voor mij is dat zeker niet zo! Het heeft wel een enorme stempel op ons gedrukt. Maar het Jodendom gaat voor mij over zingeving, cultuur en traditie. De oorlog is een deel van de geschiedenis, maar het gaat om de vraag hoe we nu op een positieve manier invulling geven aan het Jodendom. En daar zie ik binnen de LJG veel voorbeelden van."

Wat betekent het Jodendom voor jou?

"Je kunt het vergelijken met kunst. Het doet iets met je leven: het verrijkt, verdiept en troost. Uit religieuze teksten kun je een symbolische, spirituele of morele betekenis halen. Ik denk dat religie en traditie eenzelfde rol als kunst vervullen in het leven van mensen. Ik heb het dus niet over geloof, maar over religie: de verzameling aan rituelen, feesten en gebruiken die al eeuwenlang bestaan. Je kunt hieraan deelnemen en daardoor plaats je jezelf in een groter verband. Dat troost en relativeert. Er zijn heel veel joden die niet in een God geloven, maar wel de waarde van traditie zien. Dat gun ik ook anderen: dat zij religie meer gaan zien als een verzameling tradities, feesten en rituelen. Met een 'absolute waarheid' heb ik een probleem. In elke religieuze stroming vind ik zoveel dogmatiek, zoveel uitsluiting en intolerantie. Als je kunt zeggen dat het een manier van leven is kom je veel dicht bij elkaar. Maar dat vraagt wel dat je je kunt inleven in de ander. Empathie dus."